

УДК [316.334:316.614.5:304.3-024.87](477)»20»

doi: <http://dx.doi.org/10.30970/VSO.2022.16.09>

**ДИСТАНЦІЙНІСТЬ В УМОВАХ
СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРВИННОЇ ТА ВТОРИННОЇ
ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ**

О. Т. Калиняк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000,*

oryslava.kalynyak@lnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-1174-9132

Продемонстровано специфіку інституціонального розуміння дистанційності як особливого життєвого укладу сучасного, зокрема, українського, суспільства. Увагу зосереджено на двох етапах інституціоналізації дистанційності – первинному та вторинному, котрі відповідно зумовлені двома серйозними викликами сучасності, зокрема, пандемією коронавірусу та повномасштабною війною росії проти України. У контексті вивчення первинної інституціоналізації дистанційності, що пов'язана насамперед з початками пандеміологічного періоду, розглянуто основні компоненти цього процесу, серед яких габітуалізація та типізація взаємної діяльності, рольова система та система соціального контролю, організаційне оформлення, легітимація та легалізація. Наявність вказаних компонентів дало підстави зробити висновок про те, що дистанційність можна вважати новим соціальним інститутом сучасного суспільства. Сформований на первинному рівні соціальний інститут дистанційності означено як соціальний інститут з низьким ступенем інституціоналізації, яку відповідно іменовано як часткову («стихийну» або «стрімку»). Вторинну інституціоналізацію дистанційності, що пов'язана з продовженням та урізноманітненням форм карантину, а також з необхідністю адаптувати українське суспільство до умов воєнного стану, досліджено як трансформацію соціального інституту від безальтернативної необхідності до формування нових можливостей. Оновлений на вторинному рівні соціальний інститут дистанційності інтерпретовано як соціальний інститут з середнім ступенем інституціоналізації, яку також означено як часткову («виважену» або «гнучку»).

Ключові слова: інституціоналізація, рівні інституціоналізації, первинна інституціоналізація, вторинна інституціоналізація, соціальний інститут, дистанційність.

Сучасне українське суспільство впродовж чималого часового періоду тлумачиться як суспільство, що перебуває в стані постійних трансформацій. Ці трансформації можна окреслити такими характеристиками, як всеохопність (стосуються всіх сфер суспільного життя – політики, економіки, релігії, освіти, культури тощо), постійність у часовому вимірі (не відпускають українські реалії впродовж всієї новітньої історії України), динамічність хвилеподібного формату (гострота посилюється або спадає в залежності від тих чи інших суспільно важливих чинників). Одним із трендів сучасних суспільних трансформацій як в українських умовах, так і в глобальному світовому масштабі є налагодження дистанційного способу життя, котре стає все актуальнішим для чималої частини сучасного соціуму.

Очевидно, що дистанційний життєвий уклад тією чи іншою мірою запроваджувався в сучасному суспільстві віддавна, однак незаперечним є те, що значного рівня актуалізації він набув внаслідок пандемії коронавірусу. У цілому світі дистанційність в умовах мінімізації наслідків пандемії стала не опцією, як раніше, а необхідністю. «Дистанційний спосіб життєдіяльності» став затребуваним практично у всіх суспільних сферах – бізнесі, освіті, політиці, туризмі, розважальній індустрії тощо. Численні поняття, спільнокореневі із терміном «дистанційність» або синонімічні до нього («віддаленість», «віртуальність», «онлайн/офлайн» тощо) у статусі неологізмів стали повноправними означеннями сучасної комунікації. Такі поняття, як «віддалена робота», «робота на відстані», «онлайн навчання», «онлайн вечірка», «віртуальне екскурсія» тощо стали звичними для лексики сучасної людини. Значний суспільний резонанс навколо всього, що стосується дистанційності, а також актуальність і неординарність потреб, які його викликали, дають підстави припустити, що відбуваються процеси інституціоналізації у площині дистанційного укладу життя сучасного суспільства. Адже такий суспільний уклад потребує механізму управління та самоорганізації, роль котрого повинен виконати відповідний соціальний інститут. У таких умовах можемо вести мову про дистанційність як новий соціальний інститут сучасного суспільства, що, з одного боку, пройшов основні етапи інституціоналізаційних процесів, а з іншого, продовжує інституціоналізаційні трансформації з огляду на нові обставини та виклики, серед яких в українському контексті найбільш значним, безумовно, є повномасштабна війна росії проти України.

Теоретичне осмислення інституціоналізації дозволяє виокремити два основні рівні цього процесу, кожен з яких має свій особливий перебіг. Перший рівень можемо назвати первинною інституціоналізацією, яка описує процес створення нового соціального інституту і закінчується моментом його легалізації. Другий рівень можна означити як вторинну інституціоналізацію, котра характеризує процес трансформації (розвитку чи занепаду) діючого соціального інституту з метою його вдосконалення чи реорганізації [6, с. 186]. Таким чином, дистанційність, з нашої точки зору, слід вивчати як сформований соціальний

інститут, первинна інституціоналізація котрого відбулася, а також як динамічний соціальний інститут, що перебуває у стані розвитку та трансформацій на вторинному інституціоналізаційному рівні. **Метою цієї розвідки** є інтерпретація дистанційності в інституціоналізаційному розумінні. Таке розуміння матиме два компоненти. Перший стосуватиметься вивчення особливостей перебігу первинної інституціоналізації дистанційного життєвого укладу, що пов'язаний з пандемією коронавірусу. Другий досліджуватиме специфіку вторинної інституціоналізації дистанційності, яка відбувається у сучасному українському суспільстві в умовах воєнного часу.

Аналіз публікацій. Поняття інституціоналізації належить до ключових соціологічних категорій. Відповідно, дискусії навколо нього розпочалися соціологами класичного періоду, зокрема М. Вебером. Частина дослідників, зокрема, С. Гантінгтон, І. Коупланд, А. Панебіанко, С. Петтерсон, Н. Ползбі, К. Строем та ін., трактують інституціоналізацію як процес становлення та кристалізації соціальних інститутів, для якого властиві і внутрішні (комплексність, узгодженість між компонентами тощо), і зовнішні (вміння пристосовуватися, диференціюватися і т. д.) ознаки. Частина авторів, серед яких П. Бергер, Т. Лукман, А. Селінгман, Л. Форбес та ін., описує інституціоналізацію через складові цього процесу, зокрема нормативну і рольову системи, легітимацію та легалізацію тощо.

У ділянці інституціональної соціології, котра присвячена особливостям вивчення інституціоналізації, тлумаченню соціальних інститутів, їх класифікації тощо, працюють Р. Бендікс, П. Блау, Дж. Ландберг, С. Ліпсет, Ч. Мілліз, Б. Мур та ін. Новий поштовх до вивчення інституціоналізації дали представники такого напрямку, як неоінституціоналізм, зокрема Р. Джефферсон, П. Ді Маджіо, Дж. Мейєр, Л. Лонглі, Д. Норт, В. Пауелл та ін. Вони підкреслюють динамічний характер інституціоналізації, відповідно до якого вона не закінчується моментом створення соціального інституту, а триває впродовж всього періоду його існування, тобто передбачає його постійну трансформацію. Різні аспекти інституціоналізації висвітлювали українські соціологи, зокрема, Є. Головаха, О. Іващенко, С. Катаєв, Н. Паніна, А. Ручка, О. Стегній, В. Танчер, Ю. Чернецький та ін. У контексті соціальних інститутів інституціоналізацію розглядають С. Войнович, С. Макеев, В. Матусевич та ін. Ця розвідка базується на неоінституціоналістичному тлумаченні інституціоналізації (відповідно, неоінституціоналізм можна означити як теоретико-методологічну основу цієї роботи), що особливо важливо для процесів розвитку дистанційності.

Виклад основного матеріалу. Якщо вести мову про первинну інституціоналізацію дистанційності в сучасному українському суспільстві, то вона відбулася в умовах поширення пандемії коронавірусу. Звичайно, що різні форми дистанційного способу життя існували раніше, однак масштаби, спровоковані пандемією, вимагають зовсім іншого тлумачення дистанційності, зокрема, в інституціональному розумінні. Беручи за основу теоретичні етапи

інституціоналізації, виділені П. Бергером і Т. Лукманом, а також авторські напрацювання етапів інституціоналізації у контексті молодіжних громадських організацій, у цій роботі пропонуємо прослідкувати специфіку первинної інституціоналізації дистанційності у сучасному соціумі, що, з нашої точки зору, підтверджує статус дистанційності як нового сучасного соціального інституту.

Дистанційний спосіб життя вже досить довгий час є актуальним у різних суспільних сферах, однак саме пандемія актуалізувала його в особливий спосіб. Раніше дистанційність розглядалася як опція, один із можливих варіантів навчання, праці чи розваг, додаткова можливість для певних соціальних груп. В обставинах поширення коронавірусу дистанційність набула статусу необхідності, обов'язковості і стосується всіх, незалежно від їхнього положення у суспільстві. Отже, *потреба* у дистанційному укладі життя набула гострої суспільної актуалізації та створила передумови для наступних інституціоналізаційних процесів.

П. Бергер і Т. Лукман стверджують, що власне інституціоналізація починається там, де здійснюється взаємна типізація габітуалізованих дій різними учасниками цих дій [1, с. 92]. У процесі типізації ті чи інші дії стають типовими в межах конкретного інституту. Вони утворюють певну систему “кодів”, яка є зрозумілою для членів саме цього інституту. Іншими словами, на початковій стадії інституціоналізації відбувається процес кодифікації взаємин [4, с. 102-103]. Чимало елементів дистанційного способу життя поступово було *габітуалізовано, типізовано та кодифіковано* у контексті взаємодії. Сучасні люди різних поколінь і різних сфер діяльності, зокрема в Україні, призвичаїлися до онлайн формату в навчанні, роботі чи сфері послуг. Попри інноваційність та неоднозначність, поступово онлайн став більше знайомим і зрозумілим, тобто габітуалізованим феноменом для сучасної людини. Більше того, функціонування онлайн стало типовим у різних соціальних спільнотах (навчальних, робочих, особистісних та ін.).

Зазначимо, що онлайн формат чи дистанційний життєвий уклад у процесі свого становлення набуває таких компонентів, як система соціального контролю, статусна і рольова системи, організаційне оформлення. Особливістю *рольової системи* в дистанційному форматі стало те, що носії різних соціальних ролей дистанційного життєвого формату взаємодіють за допомогою різних посередників, що, з одного боку, дає можливості, а з іншого створює труднощі. *Систему соціального контролю* у контексті запровадження дистанційності формують норми та санкції, що балансують між намаганням примусити людей виконувати діючі правила (негативні санкції – штрафи, моральний тиск тощо) і переконанням у корисності цих правил (позитивні санкції – доступність ресурсів, економія ресурсів тощо). Здебільшого формування нормативної системи полягає в тому, що спочатку виникають неформальні норми і правила, а також санкції, які їх контролюють, а далі ці неформальні правила можуть формалізуватися, залишатися неформальними або зникати взагалі [5, с. 45]. У такому випадку

механізм дотримання цих правил є досить прийнятним, адже людям простіше виконувати те, що вони самі випродукували на неформальному рівні. Особливістю формування нормативної системи дистанційного життєвого укладу в умовах пандемії стало те, що тут все відбувалося по-іншому – спочатку були сформовані формальні правила та санкції, а вже потім почали поширюватися неформальні, які частіше з ними конфронтували, ніж погоджувалися. Саме тому дистанційність як нормативний механізм, який був покликаний регулювати відносини в обставинах, пов'язаних з пандемією, мав чимало труднощів, невіршених ситуацій та потенційних конфліктів.

Усе це не заперечує первинної інституціоналізації, а швидше підкреслює динамічність інституційних процесів, які переходять на рівень вторинної інституціоналізації, про що мова буде йти далі. Щодо *організаційного оформлення*, то сфера дистанційності на етапі свого становлення була дуже розбалансованою, не мала чіткої і зрозумілої структури, що зокрема, пов'язано з розбалансованістю описаного вище нормативного забезпечення дистанційного життєвого формату.

Є. Головаха та Н. Паніна підкреслюють важливість для цього процесу формування ставлення масових суб'єктів до соціальних правил і організованих структур, що відбиває погодженість людей із цим інституціональним порядком [7, с. 6]. Тут йдеться про *легітимацію*, тобто, процес, який надає нормативного характеру практичним поняттям і тим самим пояснює та “виправдовує” інституціональний процес; окрім цього, легітимація впорядковує функціонування соціального інституту, дає підстави не допускати «інституційного хаосу».

Одним із критеріїв легітимації дистанційності можемо назвати визнання масовою свідомістю необхідності дотримуватися умов строгого карантину. Адже серед ключових вимушених обмежень, які запроваджувалися в рамках карантину, дистанційність в різних форматах займала важливі позиції. Відповідно до результатів низки проведених в Україні досліджень, бачимо, що громадська думка в основному підтримує запровадження карантину, зокрема у квітні 2020 року 59% опитаних українців задекларували готовність дотримуватися карантину стільки, скільки буде потрібно [14], у вересні того ж року українці зазначили, що переважно підтримують ті карантинні заходи, які були запроваджені урядом [12], у березні 2021 року підтримка карантину залишалася високою, адже 57% опитаних погоджувалися на запровадження жорсткого карантину (локдауну) [13], котрий передбачав найбільш жорсткі вимоги до дотримання дистанційного способу життя. Вказані дані дають підстави говорити про певний рівень легітимації дистанційності, зокрема, у контексті карантинних обмежень, в українському суспільстві.

Для більш повного розуміння легітимації дистанційності в сучасному українському суспільстві пропонуємо подивитися на цей процес з іншої точки зору. Якщо на загал умов карантину люди готові дотримуватися, то коли мова йде про окремі види дистанційності, тут підтримка є досить обмеженою.

В липні 2020 року близько 50% батьків висловилися проти дистанційного навчання в школі [9], у червні 2021 року кількість противників дистанційного навчання школярів навіть зросла до 65% [10]; у травні 2021 року 73% опитаних українців зазначили, що виступають проти роботи у дистанційному форматі [11]. Із цих даних можемо зробити висновок, що легітимаційні процеси дистанційності відбувалися дуже неоднозначно, а тому вести мову про цілковиту легітимацію дистанційного формату життєвого укладу не можна.

У будь-якому інституційному процесі на початку закладається офіційна версія, котра швидше чи пізніше доповнюється однією чи навіть кількома неофіційними (альтернативними або девіантними) версіями. У процесі первинної інституціоналізації може скластися ситуація, коли ту чи іншу неофіційну версію починає підтримувати більше, ніж припустимо, членів певного соціального інституту. Виникає потреба у механізмах захисту офіційної версії від будь-яких девіацій [1, с. 173-174]. Формування альтернативних або девіантних точок зору спрямовує рух процесу інституціоналізації у двох можливих напрямках. Перший – якщо механізми захисту виявляться недостатньо продуманими, загроза інституційному порядку може стати реальністю, а це тягне за собою безпорядок і навіть деінституціоналізацію. Другий – якщо механізми захисту спрацюють, ця ситуація може стати позитивним поштовхом для процесу теоретичної легітимації інституційного порядку, яка здійснюється на вищому рівні, що враховує недоліки попереднього. Іншими словами, ці механізми можуть втратити актуальність чи виявитися деструктивними, що приведе до деінституціоналізаційних процесів у дистанційному укладі життя, або вдалими, що дозволить сконструювати суспільство, в якому дистанційність стане очевидною нормою. Власне, це «інституціоналізаційне роздоріжжя» буде проаналізовано далі.

Аби завершити осмислення інституціоналізаційних процесів дистанційності зауважимо, що більшість елементів дистанційного життєвого укладу є узаконеними, тобто *легалізованими*. Дистанційні порядки та обмеження мають законодавчі підстави, які однак не завжди реалізовані на практиці, що знову ж таки пов'язано з зазначеними вище особливостями первинної інституціоналізації, зокрема, суперечливою системою соціального контролю, незавершеним структурно-організаційним оформленням, не до кінця визначеною легітимацією у суспільстві.

Таким чином, необхідність переформатування суспільного ладу в умовах пандемії створила ситуацію, коли все «дистанційне» набуло значного поширення, габітуалізувалося у свідомості людей та стало типовим у процесі їхньої взаємодії. Вище було продемонстровано, що дистанційність включає більшість важливих інституціоналізаційних компонентів, зокрема, таких як система соціального контролю та рольова система; дистанційний спосіб життя є частково легітимізований сучасним суспільством та достатньо легалізований на законодавчому рівні. Все це дає підстави стверджувати про формування такого соціального інституту, як

дистанційність. Зрозуміло, що на початковому етапі обриси цього соціального інституту були не досить чіткими, швидше розбалансованими і недовершеними, такими, що потребують вдосконалення, яке відбулося вже на рівні вторинної інституціоналізації. «Ручний» режим дистанційного життєвого укладу потребував формалізації та узгодженості, що вимагало більше часу, практики у нових обставинах. Все це стало актуальним на рівні вторинної інституціоналізації дистанційності в сучасному українському суспільстві.

За різними критеріями соціальні інститути можна поділити на два типи – соціальні інститути з високим ступенем інституціоналізації (формальні норми і правила переважають над неформальними, організаційна структура є чіткою і добре розвинутою тощо) та соціальні інститути з низьким ступенем інституціоналізації (неформальні норми і санкції мають дуже важливе значення, а організаційна структура не має чітких і виписаних рамок [2, с. 241]). У рамках первинної інституціоналізації дистанційність слід означити як **соціальний інститут із низьким ступенем інституціоналізації** (який, проте, не заперечує факту існування сформованого соціального інституту). Інституціоналізацію, яка приводить до виникнення соціальних інститутів такого типу, можна назвати частковою [3, с. 201], яка за відповідних умов (зокрема, збереження чи посилення суспільної актуальності) потребуватиме вдосконалення і набуття статусу завершеності. Потрібно підкреслити, що первинна інституціоналізація дистанційності відбувалася в дуже складних обставинах, пов'язаних з пандемією коронавірусу. Оскільки ці обставини вимагали дуже швидких інституціоналізаційних дій, то сформували соціальний інститут, для якого властиві непорядкованість та нечіткість, розбалансованість та суперечливість, невизначеність та відсутність дієвих алгоритмів у різних ситуаціях. Інституціоналізаційні процеси, котрі відбуваються швидко та вимушено, не мають часових, організаційних та інших ресурсів для осмислення та програмування, дають підстави виокремити «стихийну» або «стрімку» інституціоналізацію. Власне, такий тип інституціоналізації характерний для дистанційності, яка відбувалася в умовах початого етапу мінімізації негативних наслідків пандемії коронавірусу.

Таким чином, описане вище дає підстави стверджувати, що дистанційність як соціальний інститут таки сформувався у сучасному суспільстві, зокрема, на рівні первинної інституціоналізації. Феномен інституціоналізації визначають як процес, який сприяє консолідації суспільства або спричиняє його деконсолідацію, процес, що, з одного боку, забезпечує суспільний розвиток і трансформацію, а з іншого – є їхнім наслідком [6, с. 188]. Безумовно дистанційність є саме тим феноменом, який як консолідує сучасний соціум, так і деконсолідує його, спричиняє суспільні трансформації та одночасно є їхнім наслідком. Зважаючи на вказане вище, **інституціоналізація дистанційності, зокрема, первинного рівня, позиціонується як часткова («стихийна» або «стрімка»)**. Очевидно, що такий незавершений характер інституціоналізації повинен мати те чи інше продовження.

В інституціональному розумінні мова йде про **вторинну інституціоналізацію**, котра може відбуватися у трьох форматах – інституціоналізаційному (коли діючий соціальний інститут вдосконалюється, вирішує свої неточності і остаточно укорінюється в межах суспільного укладу), реінституціоналізаційному (коли діючий соціальний інститут зазнає суттєвих змін, реформується, проте все ж адаптується в актуальний суспільний уклад) чи деінституціоналізаційному (коли діючий соціальний інститут настільки втрачає свою актуальність, що припиняє своє функціонування в рамках існуючого суспільного формату).

Якщо початкові етапи інституціоналізації дистанційності були значно обмежені часовими ресурсами, а отже, можливостями практичної апробації запропонованих механізмів запровадження дистанційного способу життя у різних сферах, то наступні етапи вже мали більше часу та змоги практично перевірити та вдосконалити ті чи інші теоретичні алгоритми управління дистанційним життєвим укладом. Більше того, посилення або, навпаки, послаблення пандеміологічної ситуації дозволяло, відповідно, посилювати або послаблювати карантинні вимоги. Поступово з'явилися різні варіанти організації дистанційного життя сучасного соціуму, соціальний інститут дистанційності став набувати різноманітності. Зберігаючи потребу суспільної необхідності та статус загальнообов'язковості, дистанційність отримала альтернативи своєї самоорганізації. Це було важливо, зокрема, з двох точок зору. Перше, дистанційність перестала асоціюватися виключно з тиском і каральними санкціями і набула певного відтінку демократичності, що мало б позитивно відобразитися на процесах суспільного визнання, тобто легітимації. Друге, наявність варіантів давало підстави говорити про перспективи, котрі мали б, з одного боку, закріпити у суспільстві ті варіанти дистанційної організації життєвого укладу, котрі стали більше затребуваними, більше габітуалізованими та легітимізованими, а з іншого боку, відкинути ті варіанти, котрі з різних причин втратили актуальність.

Таке «інституціоналізаційне роздоріжжя» починало проглядатися ще етапі первинної інституціоналізації (про що йшлося вище), однак видимим воно стало вже на етапі вторинної інституціоналізації з плином часу і з можливостями практичної апробації запропонованих алгоритмів дистанційного суспільного укладу.

Розмірений темп вторинної інституціоналізації, в межах якого вибудовувалися та вдосконалювалися різні альтернативні варіанти організації дистанційного способу життя, у сучасному українському суспільстві був порушений іншим, ще більш критичним суспільним викликом. Повномасштабна війна росії проти України з лютого 2022 року змусила переосмислити абсолютно все. Дистанційність, як новий соціальний інститут, також мав реагувати на нові обставини. З одного боку, все, що виходило за межі воєнного дискурсу, в тому числа боротьба з наслідками коронавірусу, дотримання умов карантину, налагодження дистанційного життєвого формату тощо, відійшло на другорядні позиції. Однак з іншого боку, дуже швидко стало зрозуміло, що власне дистанційний спосіб організації навчання, роботи,

ДИСТАНЦІЙНІСТЬ В УМОВАХ

Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2022. Випуск 16.

спілкування тощо в умовах війни має особливо важливе значення для підтримки життєдіяльності суспільства. Навіть серед тих, хто раніше виступав проти дистанційного навчання чи роботи, поширювалася думка про рятівне значення дистанційного способу життя для різних суспільних сфер. Соціальний інститут дистанційності знову актуалізувався. Його вторинна інституціоналізація знову набула пришвидшеного темпу та строго обов'язкового характеру. В обставинах війни легітимація дистанційності перейшла на інший рівень – дистанційність стала позиціонуватися як можливість.

Для глибшого розуміння особливостей вторинної інституціоналізації дистанційності пропонуємо окреслити низку важливих відмінностей, які відрізняли цей процес від попереднього (див. Таблицю 1).

Таблиця 1. Етапи інституціоналізації дистанційності в умовах сучасного українського суспільства

	Дистанційність?	Етап інституціоналізації
1.	Дистанційність як опція (докарантинний період)	Передінституціональний Етап
2.	Дистанційність як безальтернативна необхідність (початковий період швидкого розповсюдження пандемії коронавірусу)	Первинна Інституціоналізація
3.	Дистанційність як необхідність з можливими альтернативами (залежність карантинних вимог від інтенсивності пандеміологічної ситуації)	Вторинна інституціоналізація
4.	Дистанційність як можливості (в умовах воєнного стану)	
5.	Дистанційність як можливості (після закінчення війни у перспективі)	

Для розуміння перебігу вторинної інституціоналізації дистанційності в умовах сучасного українського суспільства слід зауважити, що ці процеси відбуваються у трьох різних форматах, зокрема:

- власне інституціоналізаційному (чимало «винаходів» первинної інституціоналізації габітуалізовано і міцно закріплено у масовій свідомості – купівля товарів онлайн, замовлення послуг через відповідні сайти, онлайн навчання, грошові перекази, різні зум-консультації тощо);

- реінституціоналізаційному (частина «пропозицій» від первинної інституціоналізації переживають реформування і вдосконалення – змішаний формат навчання чи роботи в цілях безпеки, поєднання онлайн та офлайн форматів з метою вдосконалення робочого процесу, дистанційне особистісне спілкування

через масові міграції тощо);

- деінституціоналізаційному (частина актуальних раніше норм не прижилися і втратили свій сенс – дотримання соціальної дистанції, онлайн заняття для дітей молодшого віку, онлайн вечірки тощо).

Таким чином, соціальний інститут дистанційної освіти продовжує змінюватися, реформуватися та вдосконалюватися. Одна з ознак повноцінного соціального інституту – це гнучкість і здатність реагувати на нові виклики. У контексті дистанційності, як соціального інституту, ця здатність проявилася у повній мірі. Здатність адаптуватися до таких глобальних суспільних стресів, як пандемія коронавірусу та повномасштабна війна росії проти України свідчать про суспільну значущість цього соціального інституту. Відповідно до результатів дослідження, станом на травень 2022 року кількість користувачів Інтернету в Україні у щоденному або майже щоденному режимі сягнула 78% [8]. Такий показник дає підстави припускати, що соціальний інститут дистанційності, який формується, насамперед, в Інтернеті, має добрі перспективи для подальшого розвитку. За даними цього ж дослідження, Інтернетом більше користуються в місті (83%), рівною мірою чоловіки та жінки, більш активними є молоді люди та люди з вищою освітою [8]. Ці дані певним чином допомагають окреслити ту соціальну спільноту, котра є визначальною для функціонування соціального інституту дистанційності.

Важливо відзначити, що вторинна інституціоналізація дистанційності відбувалася в минулому (зовсім недалекому), відбувається сьогодні і має всі перспективи продовжуватися у майбутньому. На цьому прикладі можемо ще раз підкреслити динамічність перебігу інституціоналізаційних процесів, зокрема, на вторинному рівні. Постійний розвиток і різні трансформації, які характерні для будь-якого суспільства, створюють добрі передумови для інституціоналізаційних процесів. Дистанційність як соціальний інститут формується у глобальному масштабі. Однак в українських умовах це відбувається більш інтенсивно, зважаючи на умови війни, в яких перебуває Україна. Знову ж таки після війни суспільні трансформації, очевидно лише актуалізуються та інтенсифікуються. Через це перспектива процесів вторинної інституціоналізації дистанційності виглядає дуже вагомим.

Якщо повернутися до означення соціальних інститутів, залежно від ступеня їхньої інституціоналізації (про це йшлося вище), то до діючого поділу на соціальні інститути з низьким та високим рівнем інституціоналізації пропонуємо додати соціальні інститути з середнім рівнем інституціоналізації. У контексті осмислення вторинної інституціоналізації дистанційності в умовах сучасного українського суспільства саме цей проміжний варіант, з нашої точки зору, буде найбільш доцільним. Соціальні інститути із середнім рівнем інституціоналізації можна визначити низкою важливих характеристик, зокрема:

ДИСТАНЦІЙНІСТЬ В УМОВАХ

Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2022. Випуск 16.

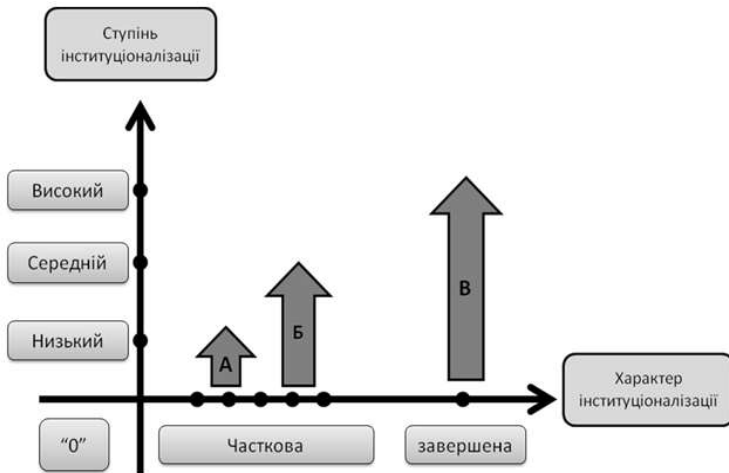
1) у таких соціальних інститутах спостерігається поєднання формальних та неформальних норм і санкцій, між якими зберігається достатній для функціонування цього соціального інституту баланс (відразу ж відзначимо, що така ситуація цілком відображає нормативно-санкційну систему дистанційності у сучасний період);

2) інституціональні трансформації таких соціальних інститутів відбуваються в особливих обставинах, які не властиві для звичного функціонування соціуму (у нашому випадку такими обставинами є пандемія коронавірусу та повномасштабна війна росії проти України);

3) у соціальних інститутах із таким проміжним рівнем інституціоналізації (середній можемо вважати проміжним) добре помітна перспектива до посилення інституціоналізаційних процесів у майбутньому (знову ж таки дистанційний спосіб організації життєвого укладу набуватиме щоразу більшої ваги, в тому числі в умовах українського суспільства).

Усе це дає підстави визначити дистанційність як **соціальний інститут із середнім рівнем інституціоналізації**. Таким чином, аналіз інституціоналізаційних процесів у контексті дистанційності дозволяє продемонструвати зрушення від низького до середнього рівня інституціоналізації з видимими перспективами досягнути високого інституціоналізаційного рівня у майбутньому. За вторинною інституціоналізацією дистанційності пропонуємо зберегти (як і на первинному рівні) означення **часткової**, проте охарактеризувати її як **«виважену»** та **«гнучку»**. Графічно цей процес можемо зобразити таким чином (див. рисунок 1):

Рисунок 1. Первинна та вторинна інституціоналізація дистанційності в умовах сучасного українського суспільства.

Частковою інституціоналізація дистанційності залишається, зокрема, через те, що її легітимація в масовому суспільному форматі ще триває і потребує більше часу. Однак у перспективі інституціоналізація дистанційності має добрі шанси стати завершеною, сформувавши соціальний інститут дистанційності.

На рисунку можна побачити соціальний інститут дистанційності на різних етапах його формування, що дозволяє виокремити найважливіші висновки. В точці «А» представлено рівень первинної інституціоналізації дистанційності, котра за характером позиціонується як часткова («стихійна» або «стрімка»), а сам соціальний інститут – як інститут з низьким рівнем інституціоналізації. Точка «Б» позначає рівень вторинної інституціоналізації дистанційності, котра також тлумачиться, як часткова, але має означення «виваженої» або «гнучкої», а сформований соціальний інститут визначено як інститут з середнім рівнем інституціоналізації. Припускаємо, що на вказаному шляху трансформації дистанційності можуть виникнути нові формати часткової інституціоналізації, однак перевірити це можна буде у нових обставинах (воєнних та післявоєнних) та описати в наступних розвідках. Точка «В» позначає перспективу інституціоналізаційних процесів вторинного рівня, внаслідок яких, з нашої точки зору, може бути сформовано соціальний інститут дистанційності з високим ступенем завершеної інституціоналізації. Розвиток сучасного суспільства вказує на значні перспективи інституціоналізаційних процесів для такого соціального інституту, як дистанційність, котрий, ймовірно, належатиме до ключових соціальних інститутів як в межах українського суспільства, так і в межах глобального соціуму. Одним із ключових питань залишається те, як відбуватиметься трансформація дистанційного життєвого укладу в українських умовах після завершення війни росії проти України, однак про це можна буде вести мову пізніше.

Використані джерела та література:

1. Berger P., Lukmann T. The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge. Penguin Books. 1966. 249 p. URL: <http://perflensburg.se/Berger%20social-construction-of-reality.pdf>

2. Коpecký P. Parliaments in the Czech and Slovak Republics. Party Competition and Parliamentary Institutionalization. Burlington: Ashgate Publishing Company. 2001. 262 p.

3. Lewis P. Party Development and Democratic Change in Post-Communist Europe. The First Decade. London – Portland: Frank Cass. 2001. 223 p.

4. Seligman A. Innerworldly Individualism. Charismatic Community and its Institutionalization. New Brunswick – London: Transaction Publishers. 1994. 254 p.

5. Smith M. Europe Foreign and Security Policy. The Institutionalization of Cooperation. Cambridge: University Press, 2004. 291 p.

6. Бень О.Т. Інституціоналізація: теоретична інтерпретація поняття. Вісник ЛНУ. Серія соціологічна. Вип. 6. Львів. 2012. С. 181-190.

становлення нових соціальних інститутів в українському суспільстві. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. №4. С. 5-22.

8. Користування Інтернетом серед українців: результати телефонного опитування. Київський міжнародний інститут соціології. Прес-релізи та звіти. Прес-реліз / О. Черьомухіна. 1.06.2022. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1115&page=6&t=13>

9. Освіта і пандемія: що українці думають про дистанційне навчання та як оцінюють ЗНО. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. Опитування. 31.07.2020. URL: <https://dif.org.ua/article/osvita-i-pandemiya-shcho-ukraintsi-dumayut-pro-distantsiynе-navchannya-ta-yak-otsinyuyut-zno>

10. Пояснити 30%: як українці оцінюють освіту та вступ в умовах пандемії. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. Опитування. 19.07.2021. URL: <https://dif.org.ua/article/poyasniti-30-yak-ukraintsi-otsinyuyut-osvitu-ta-vstup-v-umovakh-pandemii>

11. Робота і зайнятість в умовах пандемії COVID-19. Разумков центр. Дослідження. Травень 2021. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/robo-ta-i-zainiatist-v-umovakh-pandemii-covid19-traven-2021r>

12. Ставлення населення до карантину. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. Опитування. 3.12.2020. URL: <https://dif.org.ua/article/stavlennya-nasele-nnya-do-karantinu>

13. Ставлення українців до вакцинування і можливого карантину. Київський міжнародний інститут соціології. Прес-релізи та звіти. 17.03.2021. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1021&page=19>

14. Чи готові українці до продовження карантину? Київський міжнародний інститут соціології. Прес-релізи та звіти. Прес-реліз / Т. Пяковська, В. Паніотто. 30.04.2020. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=936&page=29>

References

1. Berger, P., Lukmann, T. (1966) *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Penguin Books. 249 p. URL: <http://perflensburg.se/Berger%20social-construction-of-reality.pdf> [in English]

2. Kopecký, P. (2001) *Parliaments in the Czech and Slovak Republics. Party Competition and Parliamentary Institutionalization*. Burlington: Ashgate Publishing Company. 262 p. [in English]

3. Lewis, P. (2001) *Party Development and Democratic Change in Post-Communist Europe. The First Decade*. London – Portland: Frank Cass. 223 p. [in English]

4. Seligman, A. (1994) *Innerworldly Individualism. Charismatic Community and its Institutionalization*. New Brunswick – London: Transaction Publishers.. 254 p. [in English]

5. Smith, M. (2004) *Europe Foreign and Security Policy. The Institutionalization of Cooperation*. Cambridge: University Press. 291 p. [in English]

Visnyk of the Lviv University. Series Sociology. 6. Lviv. P. 181-190. [in Ukrainian]

7. Holovaha, Ye, Panina N. (2001) Postsoviet Deinstitutionalization and Formation of New Social Institutes in the Ukrainian Society. *Sociology: Theory, Methods and Marketing.* №4. P. 5-22. [in Ukrainian]

8. Using of Internet among Ukrainians: the Results of Phone Research. (1.06.2022) Kyiv International Institute of Sociology. Press-releases and Reports. Press-release. / Cheryomuhina, O. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1115&page=6&t=13> [in Ukrainian]

9. Education and Pandemic: What Ukrainians Think about Distance Learning and How They Evaluate ZNO. (31.07.2020). Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation. Opinion Polls. URL: <https://dif.org.ua/article/osvita-i-pandemiya-shcho-ukraintsi-dumayut-pro-distantsiynе-navchannya-ta-yak-otsinyuyut-zno> [in Ukrainian]

10. To Explain 30%: How Ukrainians Evaluate Education and Entrance in the Conditions of the Pandemic. (19.07.2021). Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation. Opinion Polls. URL: <https://dif.org.ua/article/poyasniti-30-yak-ukraintsi-otsinyuyut-osvitu-ta-vstup-v-umovakh-pandemii> [in Ukrainian]

11. Work and Employment in the Conditions of the Pandemic COVID-19. (May, 2021). Razumkov Centre. Research. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/robo-ta-i-zainiatist-v-umovakh-pandemii-covid19-traven-2021r> [in Ukrainian]

12. Attitude of Population to the Quarantine. (3.12.2020). Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation. Opinion Polls. URL: <https://dif.org.ua/article/stavlennya-naselennya-do-karantynu> [in Ukrainian]

13. Attitude of Ukrainians to the Vaccination and Possible Quarantine. (17.03.2021). Kyiv International Institute of Sociology. Press-releases and Reports. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1021&page=19> [in Ukrainian]

14. Are Ukrainians Ready for Continuation of Quarantine? (30.04.2020). Kyiv International Institute of Sociology. Press-releases and Reports. Press-release / Pyaskovska, T., Paniotto, V. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=936&page=29> [in Ukrainian]

**DISTANTNESS IN CONDITIONS OF CONTEMPORARY UKRAINIAN
SOCIETY:
SPECIFICS OF PRIMARY AND SECONDARY INSTITUTIONALIZATION**

O. T. Kalynyak

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000,
oryslava.kalynyak@lnu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-1174-9132*

This article demonstrates the peculiarities of institutionalizational understanding of distantness as the special lifestyle of contemporary, in particular Ukrainian, society. The attention is paid to two levels of institutionalization of distantness – primary and secondary, which are conditioned by two serious today’s challenges, such as pandemic of COVID-19 and full-scale war of russia against Ukraine. Learning of primary institutionalization of distantness, connected foremost with the start of the pandemic period, is focused on the following main institutionalization components – habitualization and typization of mutual activity, forming of social roles system and system of social control, organizational design, legitimation and legalization. Availability of all mentioned components gave grounds to consider distantness as new social institute of contemporary society. Social institute of distantness, formed at primary level, is conceptualized as social institute with the low degree of institutionalization. This primary institutionalization in turn was named as partial, in particular “spontaneous” or “rapid”. Secondary institutionalization of distantness is connected with prolongation and differentiation of quarantine forms, and also with the necessity to provide adaptation of the Ukrainian society to the conditions of the martial law. This secondary institutionalization is research as transformation of the social institute of distantness from non-alternative necessity towards creation of new possibilities. Social institute of distantness, renewed at secondary level, is interpreted as social institute with the middle degree of institutionalization. That secondary institutionalization in turn is also defined as partial, but specified as “balanced” or “flexible”. The study researches main distinguishing between primary and secondary institutionalization of distantness in contemporary Ukrainian society, and formulates base understanding of distantness in the context of different levels of institutionalization.

Kew words: institutionalization, levels of institutionalization, primary institutionalization, secondary institutionalization, degree of institutionalization, social institute, distantness.

Стаття надійшла до редколегії 21.09.2022

Прийнята до друку 15.11.2022